

ЕКОНОМІКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

УДК 351:378(330.342.24)

І. Г. Карзун

головний спеціаліст

Департаменту науково-технічного розвитку Міністерства освіти і науки України

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання трансформації ролі системи закладів вищої освіти як ключового чинника інноваційного розвитку національної економіки. Розроблено методичний підхід до інтегральної оцінки рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти на регіональному рівні. Здійснено інтегральне оцінювання інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти за регіонами України, за результатами якого запропоновано диференційовані заходи державного регуляторного впливу, запровадження яких дасть змогу забезпечити подолання існуючих територіальних асиметрій, підвищення ефективності функціонування вищих навчальних закладів і конкурентоспроможності вищої освіти й економіки України у світовому просторі.

Ключові слова: система закладів вищої освіти, інноваційний розвиток, інтегральна оцінка, державне регулювання.

I. Вступ

У сучасних умовах одним із визначальних показників конкурентоспроможності національної економіки є рівень розвитку системи закладів вищої освіти. Формування інноваційної моделі розвитку нашої держави розширює коло функціональних особливостей цієї системи в контексті поєднання функцій передачі накопиченого суспільного досвіду, знань і навичок зі сприянням у розробці нових наукових ідей, технічних рішень і технологічних процесів та підготовкою фахівців нового рівня, які відзначаються розвиненими професійними, аналітичними, новаторськими здібностями, відповідають потребам національної економіки й суспільства та конкурентоспроможні на світовому ринку.

Особливо актуальним це є для нашої держави, коли кожна країна, яка бажає зайняти гідне місце в міжнародному поділі праці та забезпечити конкурентоспроможність продукції на світовому ринку, повинна мати висококваліфікованих фахівців.

Соціально-економічні перетворення в Україні неоднозначно вплинули на становлення та розвиток системи закладів вищої освіти. Поступово долають суперечності між новими потребами суспільства та освітою (її стратегією, змістом, технологією), створюють нові типи навчальних закладів, розширюють академічну свободу навчальних закладів, впроваджують нові форми навчання, модернізують спеціальності, а також зростає частка працюючих із вищою освітою. Проте невирішеними залишаються деякі

проблеми щодо функціонування української вищої освіти як цілісної системи.

Дослідження різноманітних теоретичних і прикладних аспектів розвитку вищої освіти в умовах становлення економіки інноваційного типу представлено в працях українських учених: В. Андрущенко, Л. Антошкіної, Т. Боголіб, І. Вахович, І. Каленюк, О. Комарової, О. Кукліна, В. Куценко, О. Левченка, Е. Лібанової, А. Музиченка, Л. Плахотнікової, С. Семенюк, Н. Ушенко, Л. Федулової, Н. Холявко, Л. Цимбал, Л. Шевченко та ін. Разом з тим, з урахуванням сучасних тенденцій децентралізації регулювання вищої освіти та надання автономії ВНЗ, існує необхідність аналізу регіональних відмінностей у рівні інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти в державі.

II. Постановка завдання

Метою статті є дослідження особливостей та визначення рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти України на регіональному рівні методом інтегральної оцінки та розробка рекомендацій для груп регіонів в умовах становлення інноваційної моделі економіки.

III. Результати

Вища освіта, яка є сукупністю систематизованих професійних і особистих знань, умінь, практичних навичок та інших компетентностей, необхідних для виконання особою відповідних трудових функцій, відіграє ключову роль у забезпеченні інноваційного розвитку економіки країни. В умовах сучасних реалій актуалізується доцільність розгляду організаційно-економічних засад регулювання саме системи закладів вищої освіти як однієї з ключових складових сис-

теми вищої освіти в умовах децентралізації державного управління, розширення автономії ВНЗ, формування нових структур на-самперед не через призму центральних органів виконавчої влади, а в контексті досягнення максимально корисного для національної економіки ефекту.

Ключовими особливостями функціонування системи закладів вищої освіти в умовах сучасної економічної динаміки є: децентралізація управління ВНЗ; реальна автономізація ВНЗ (у тому числі фінансова); розвиток приватного сектора галузі вищої освіти з одночасним запровадженням ефективної системи оцінювання якості освіти, що базується на незалежних інституціях з оцінювання якості; вдосконалення системи державного замовлення на підготовку фахівців з урахуванням потреб роботодавців з метою приведення державного замовлення у відповідність до реальних потреб державного й приватного секторів національної економіки; надання освітніх послуг для забезпечення навчання впродовж життя; подальший розвиток експортного потенціалу української вищої освіти; прискорення модернізації освіти; цілеспрямована просвітницька робота з метою об'єктивного інформування абітурієнтів і зацікавленої громадськості щодо цінності тих чи інших спеціальностей на вітчизняному та міжнародному ринках праці, що в сукупності сприятиме посиленню престижу вищої освіти України у світі.

З огляду на це дослідження та оцінювання рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти України є нагальною проблемою сучасної економіки, особливо на етапі реформування сфери вищої освіти в умовах формування інноваційної моделі економіки. Тому виникає необхідність оцінювання рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти. Існуючі методи оцінювання постійно доповнюються новими з огляду на турбулентність ринкового середовища. Одним із таких методів є інтегральний, який передбачає побудову єдиного інтегрального показника, що дає змогу об'єднати багато різних за назвами, одиницями виміру, значущістю та іншими характеристиками чинників, з метою ухвалення остаточного управлінського рішення щодо регулювання

рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти.

Інтегральна оцінка рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти дає змогу як кількісно, так і якісно охарактеризувати основні тенденції розвитку регіону, вказує на слабкі місця, які необхідно усунути з метою покращення його рейтингу.

Термін "інтегральний" передбачає об'єднання, внаслідок чого з'являються нові якості та ознаки. Комплексна інтегральна оцінка в багатьох випадках визначається як єдина можлива, оскільки внаслідок проведення різних видів аналізу отримують великі масиви різнопланової інформації, оцінювання якої в сукупності є досить проблематичним, а побудова єдиного інтегрального показника дає можливість урахувати вплив різноманітних чинників на економічні процеси. Переваги інтегрального методу оцінювання полягають у тому, що він дає змогу усунути неоднозначність оцінки впливу чинників і отримати найбільш точний результат [1, с. 137].

Для практичної реалізації методики інтегральної оцінки рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти необхідно, насамперед, здійснити обґрунтування системи показників, за якими буде оцінено результати діяльності ВНЗ регіонів. На наступному етапі збирають статистичну інформацію, необхідну для розрахунку цих показників, формують матрицю початкових даних, до якої заносять усі показники, що характеризують діяльність кожного регіону у спектрі оцінки рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти.

Оцінювання здійснено за такими складовими: кількісний та якісний склад кадрового забезпечення ВНЗ (I блок); стан організаційного та навчально-методичного забезпечення ВНЗ (II блок); рівень науково-дослідної роботи (III блок); підготовка наукових працівників (IV блок); кількісні та якісні характеристики студентів ВНЗ (V блок); якість робочих місць і можливість працевлаштування випускників ВНЗ (VI блок).

Вирахуване середнє значення по кожному блоку показників у 2014 р. дає можливість розрахувати загальну інтегральну оцінку (табл. 1).

Таблиця 1

Інтегральна оцінка рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти України в 2014 р.

Області країни	Середнє значення блоку показників						Інтегральна оцінка
	Блок 1	Блок 2	Блок 3	Блок 4	Блок 5	Блок 6	
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	0,42	0,43	0,49	0,46	0,41	0,24	0,41
Волинська	0,40	0,30	0,43	0,43	0,43	0,25	0,37
Дніпропетровська	0,57	0,40	0,51	0,32	0,49	0,23	0,42
Житомирська	0,44	0,39	0,53	0,33	0,48	0,28	0,41
Закарпатська	0,37	0,45	0,45	0,36	0,41	0,16	0,37
Запорізька	0,66	0,46	0,41	0,38	0,19	0,53	0,44
Івано-Франківська	0,26	0,31	0,45	0,43	0,35	0,53	0,39
Київська	0,73	0,35	0,46	0,40	0,52	0,30	0,46
Кіровоградська	0,38	0,48	0,37	0,23	0,70	0,28	0,41
Львівська	0,33	0,52	0,55	0,45	0,38	0,28	0,42
Миколаївська	0,50	0,11	0,35	0,33	0,48	0,28	0,34

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Одеська	0,30	0,57	0,50	0,39	0,40	0,30	0,41
Полтавська	0,50	0,34	0,64	0,28	0,39	0,25	0,40
Рівненська	0,63	0,39	0,51	0,24	0,43	0,30	0,42
Сумська	0,52	0,48	0,41	0,40	0,45	0,46	0,45
Тернопільська	0,37	0,44	0,52	0,27	0,47	0,35	0,40
Харківська	0,29	0,55	0,59	0,47	0,47	0,53	0,48
Херсонська	0,42	0,31	0,44	0,39	0,31	0,38	0,38
Хмельницька	0,60	0,58	0,50	0,30	0,31	0,19	0,41
Черкаська	0,55	0,51	0,46	0,36	0,43	0,27	0,43
Чернівецька	0,38	0,44	0,84	0,37	0,48	0,30	0,47
Чернігівська	0,54	0,54	0,42	0,17	0,54	0,39	0,43
м. Київ	0,34	0,31	0,57	0,71	0,43	0,60	0,49

Джерело: розраховано автором за даними [3].

З метою визначення інтегрального індексу рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти України є доцільним оцінювання вагових значень кожної зі складових, що безпосередньо входять до результуючого інтегрального показника, використовуючи метод експертних оцінок [2, с. 190].

Щоб визначити вагові коефіцієнти, було обрано метод прямої розстановки та сформовано групу з десяти експертів – керівників і провідних фахівців Міністерства освіти і науки України, вищих навчальних закладів різних регіонів України, що мають досвід роботи на посаді не менше п'яти років.

За методом прямої розстановки було отримано відповідні вагові коефіцієнти для компонент інтегральної оцінки.

Статистична обробка надійності результатів експертного оцінювання потребує обчислення ступеня узгодженості думок експертів, мірою якої слугує коефіцієнт конкордації, який було розраховано за допомогою програми STATISTICA 6.0. В результаті розрахунків коефіцієнт конкордації Кендалла дорівнює 0,78, що може свідчити про досить високий ступінь узгодженості думок експертів щодо значущості обраних компонент.

Крім того, для більшої інформативності отриманих результатів регіони за рівнем інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти України було розподілено на

групи. Приблизна кількість інтервалів (груп) може бути визначена за формулою:

$$k = \sqrt{N},$$

де N – число дослідів чи вимірів величини.

Отже, доцільно виокремити п'ять груп регіонів ($k = \sqrt{23} = 5$). Для визначення ширини інтервалу використовуємо таку залежність (ширину інтервалів приймаємо рівною):

$$h = R/k,$$

де R – різниця між максимальним і мінімальним значеннями. Отже,

$$h = (0,49 - 0,34)/5 = 0,03.$$

Тоді межі інтервалів становлять відповідно: 0,34–0,37, 0,37–0,40, 0,40–0,43, 0,43–0,46, 0,46–0,49. Оскільки межі інтервалів збігаються, то для виключення невизначеності зарахування межових значень ознаки до тої чи іншої групи використовуємо правило: ліве число не включає в себе значення ознаки, праве – включає. Всі інтервали в цьому випадку будуть закритими.

Інтегральна оцінка загалом дає змогу зробити висновки про суттєву диференціацію регіонів країни за більшістю досліджуваних показників (рис.). Чим вищий показник інтегральної оцінки, тим ефективніше здійснюється підготовка майбутніх фахівців і створюються умови для комерціалізації науково-дослідної роботи ВНЗ.

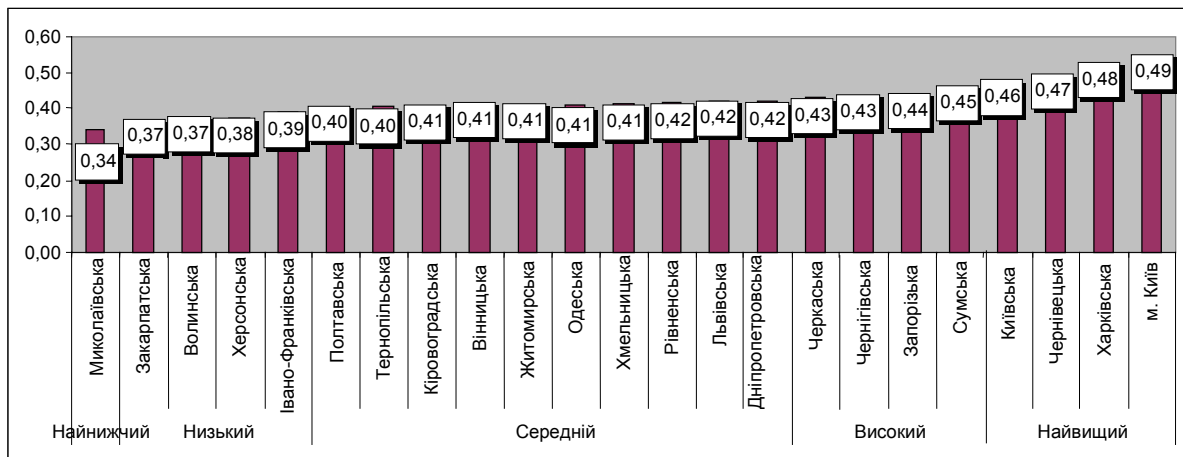

Рис. Інтегральна оцінка рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти України в 2014 р.
Джерело: розраховано автором за даними [3].

За результатами інтегральної оцінки для різних регіонів України розроблено диференційовані заходи державного регу-

ляторного впливу для забезпечення стратегічних потреб національної економіки (табл. 2).

Таблиця 2

Результати інтегральної оцінки рівня інноваційного розвитку СЗВО за регіонами України в 2014 р. та запропоновані заходи державного регуляторного впливу

Група регіонів	Пропоновані заходи
Найнижчий (0,34...0,37): Миколаївська область	Сприяння покращенню організаційно-методичного забезпечення, поповненню бібліотечних фондів; створення сприятливих умов для залучення професорсько-викладацького складу до грантової участі на фінансування науково-дослідної роботи; залучення підприємств до впровадження інноваційної діяльності та передових технологій; удосконалення форм, напрямів і важелів державної підтримки відтворення матеріально-технічної бази підприємств регіону; реформування амортизаційної політики в інвестиційному напрямі
Низький (0,37...0,40): Закарпатська, Волинська, Херсонська, Івано-Франківська області	Реалізація кадрової політики вищих навчальних закладів щодо покращення якісного складу науково-педагогічних кадрів, постійне підвищення рівня їх кваліфікації та професійної компетентності; залучення коштів на формування належного рівня організаційно-методичного забезпечення; створення відповідних інституцій з підготовки наукових працівників; перегляд напрямів використання амортизаційного фонду
Середній (0,40...0,43): Полтавська, Тернопільська, Кіровоградська, Вінницька, Житомирська, Одеська, Хмельницька, Рівненська, Львівська, Дніпропетровська області	Оптимізація обсягів прийому на навчання, активне посилення профорієнтаційної роботи, розширення ступеневої підготовки фахівців; заохочення професорсько-викладацького складу до здійснення науково-дослідної роботи; створення умов та поширення інформації щодо грантової підтримки таких досліджень за кордоном; сприяння встановленню кооперації ВНЗ з підприємствами з метою активізації інноваційної діяльності та впровадження передових технологій; стимулювання використання амортизаційного фонду для інвестицій у розвиток ВНЗ
Високий (0,43...0,46): Черкаська, Чернігівська, Запорізька, Сумська області	Забезпечення розвитку наукової діяльності з наближенням її рівня до параметрів дослідницького ВНЗ, залучення фінансування; активізація створення репозитаріїв інформаційних фондів; сприяння реалізації наукових розробок шляхом упровадження державної підтримки, встановлення прямих контактів з підприємствами, які мають потреби в таких розробках
Найвищий (0,46...0,49): Київська, Чернівецька, Харківська області та м. Київ	Забезпечення участі професорсько-викладацького складу в різного роду дослідженнях за кордоном, сприяння їх академічній мобільності; забезпечення активізації процесу академічної мобільності студентів; заохочення ВНЗ до впровадження моделей якості з метою покращення їх діяльності та входження в міжнародні рейтингові системи; створення сприятливих умов для виникнення дослідницьких центрів, поширення інноваційних кластерів

Джерело: складено та розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Розроблення рекомендацій для регіонів України щодо рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти відповідно до приналежності області до тієї чи іншої групи повинно забезпечити підвищення ефективності функціонування ВНЗ кожного з регіонів України.

IV. Висновки

Результати оцінювання дали змогу констатувати суттєву диференціацію регіонів країни за більшістю досліджуваних показників. Запровадження цих рекомендацій щодо інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти за регіонами України дасть можливість забезпечити підвищення ефективності функціо-

нування ВНЗ, подолання існуючих територіальних асиметрій та конкурентоспроможність економіки України у світовому просторі.

Список використаної літератури

1. Баканов М. И. Теория экономического анализа / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – Москва : Финансы и статистика, 2000. – 201 с.
2. Левченко О. М. Професіональний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку : монографія / О. М. Левченко. – Кіровоград : КОД, 2009. – 375 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2016.

Карзун И. Г. Интегральная оценка уровня инновационного развития системы высших учебных заведений Украины

В статье рассмотрены вопросы трансформации роли системы высших учебных заведений как ключевого фактора инновационного развития национальной экономики. Разработан методический подход к интегральной оценке уровня инновационного развития системы учреждений высшего образования на региональном уровне. Осуществлена интегральная оценка инновационного развития системы учреждений высшего образования регионов Украины, по результатам которой предложены дифференцированные меры государственного регуляторного влияния, внедрение которых позволит обеспечить повышение эффективности функционирования высших учебных заведений, преодоление существующих территориальных асимметрий и конкурентоспособность высшего образования и экономики Украины в мировом пространстве.

Ключевые слова: система высших учебных заведений, инновационное развитие, интегральная оценка, государственное регулирование.

Karzun I. The Integral Evaluation of Innovative Development of the System of Higher Education Institutions in Ukraine

The questions of transformation of the role of the system of higher education institutions as a key factor of innovative development of national economy were investigated. The feasibility evaluation of innovative development of the system of higher education institutions were determined, which is based on the integrated or combined approaches, specific to the region, where the universities are situated, and using the integrated indicators. The methodical approach to the integrated evaluation of innovative development of system of higher education institutions at the regional level, including the blocks of such indicators: quantitative and qualitative composition of staffing in universities; state of organizational and methodological support for the teaching in universities; scientific research work; training of scientists; quantitative and qualitative characteristics of university students; quality of places of job and the employability of graduates. The integral evaluation of innovative development of system of higher education institutions by regions of Ukraine was done, which resulted to the differentiated measures, proposed government regulatory impact, implementation of which will allow to improve the functioning of institutions, to overcome the existing regional asymmetries and to raise the competitiveness of higher education and the economy of Ukraine in world space.

Key words: *system of higher education institutions, innovative development, integral evaluation, government regulation.*